

אחים לנשק

16 שנים הקדיש ד"ר מנחם בן שלום למחקר ולכתיבת הספר: "השעות: יומן מלחמה - חטיבה 600 במלחמת יום הכיפורים", על קרבות חטיבת הטנקים 600 מול הכוחות המצריים, בהם נהרגו 119 לוחמים. התוצאה - ספר על הבנליות הנוראה של המלחמה, ללא גיבורים ומעשי גבורה, אלא רק על גיהינום עלי אדמות

כך הסיפור על התאומים שנפלו בגזרת התעלה - אחד חש במות אחיו, ירד מה' טנק, פסק מלהילחם כיוון שלא יכול היה עוד, אך בהפגזת ארטילריה קשה ברח אל הדיונות, ושם מצא מותו. או סיפורה של אלמנה, אשר הדחיקה את אסונה, הסת' כסכה עם בני משפחה בעלה ז"ל, נישאה מחדש והקימה בית. אך כל הזמן התפללה שלא יהיה לה בן אשר יגויס לצבא, והיא כל העת שונאת את הארץ ושואפת לבי רוח הימנה. אלמנה אחרת זועקת-שואלת: "מה זה שווה שמנצחים במלחמה עם כל כך הרבה אבדות?" ואחרת מקוננת: "היינו כמו מצבות חיות ואנחנו עדיין כאלה".

אחד הפצועים אומר: "אי אפשר להוציא מתוך האדם את המלחמה, שמשנה את אפיו וחיוו". המחבר עצמו מספר שפגש באחד מימי הצוקה והמצוקה הקשים ביותר במלחמה את שמואל גורודיש (גונן), מפקד פיקוד דרום במלחמה. והנה אדם זה, מפקד חטיבה שבע במלחמת ששת הימים, שהת' ברב והתפאר כי הוא וחיליו הישירו מבט אל המוות "והוא השפיל את עיניו", ניצב עכשיו בשדה הקטל הנורא "והוא יודע טוב מכולם שתהילתו חלפה, שתם עידן הר' מייה והיוהרה". הספר מלא צלקות קשות, כואבות ועגומות, שכאלה, לא דברי רהב וכזב. זו לשון ושפת המושגים הייחודית של הספר.

רק אדם בעל תודעת שליחות גדולה ועמוקה יכול לצלול בנחישות כה מפליאה ועוז כה רב אל תהומות חשכת המלחמה, ולכתוב ספר שכזה במשך שש עשרה שנה על זוועותיה ותוצאותיה על הלוחמים ובני משפחותיהם. הגיהינום משרת מג' מות ספרותיות שונות בתולדות המערב. החלק הראשון של "אודיסאה" מאת הומ' רוס והחלק הראשון של "אינא'יס" מאת וירגיליוס נפתחים בביקור מפחיד בעולם התת-קרקעי. דנטה הציב רבים מאויביו מפינצ'ה ב"תופת", אשר ממנו חילץ אותו וירגיליוס. וב"איגנטיוס" ומועצת החשמנים שלו, המשורר ג'ון דון מיקם בגיהינום את איגנטיוס לויולה ואחרים, בהם ראה איבי הנצרות. עבור המחברים הללו הגיהינום הוא מקום השונה תכלית שינוי מהמציאות עלי אדמות. בניגוד לכך מוצא בן שלום את הגיהינום במלחמה עלי אדמות. אך לא היה לו לעזר וירגיליוס כדי להדריכו בתופת, כפי שהיה לדנטה. לא נותר לו אפוא אלא להעז להעמיק ולחדור לברו ב"שעות" אל חשכת לב המאפליה, וכך זיכה אותנו בתעודה גדולה חשובה. קשה לחשוב או למצוא ספר שמשקף יותר את אימת מלחמת יום הכיפורים וזוועותיה. שהרי אין מנצחים במלחמות, רק הרוגים ופצועים בגוף ובנפש, אלמנות ויתומים.

להזכיר ולזכור

יונת רוטביין מרלא

יום שחרור אושוויץ ב-27 לינואר 1945, לפני 75 שנה, לא היה עבור מרבית האסירים הכלואים יום של שחרור. כל מי שעוד עמד קצת על הרגליים גורש מאושוויץ ב-18 לינואר, בצעדות המוות הרצחניות לעבר גרמניה.

שני ספרים העוסקים בשואה יצאו לאחרונה בהוצאת מורשת, בית ערות ע"ש מרדכי אנילביץ'. ספרו של פלו שלח מגן שמואל "מעבר לגשר" שחלקו המרכזי הוא סיפור הישרדותם של פלו בן 6 אחיו שמואליק בן 11, ששרדו את אושוויץ. בזכות רגע אחד של אנושיות של חייל גרמני צעיר הם לא גורשו מהמחנה, נשארו בו וזכו לחוות את שחרור מחנה אושוויץ בירקנאו ע"י חיילי הצבא האדום. הספר נסקר בגיליון קודם של "הזמן הירוק".

ספר חדש נוסף הוא:

"ביאליסטוק (כוח לבן - זיכרון שחור)"

מאת העיתונאי הפרי לני מרצ'ין קאונצקי, בתרגומו של שמואל רוטברד. הספר מבין סס על ראיונות עם אנשים בביאליסטוק ובסביבותיה מספר על ההכחשה והמחיקה של זיכרון החיים היהודיים שהיו בביאליסטוק לפני המלחמה ועל השמדת היהודים שנעשתה בזמן השואה.

בזמן המלחמה העיר נשרפה ובשנת 1945 נכנסו לעיר תור שבים חדשים, בעיקר מכפרים ומעיירות הסמוכים לעיר. אוכלוסייה זו בנתה מרקם אנושי חדש, שלא היה לו שום דבר משותף עם ההיסטוריה היהודית, אולי מלבד דעות קדומות כלפי היהודים. ("עמ' 53)... "אחרי המלחמה נכתבה היסטוריה אחרת של העיר. היסטוריה שבה מנורה ומזווה אינן מוזכרות כלל" ("עמ' 55). בביאליסטוק אין היום יהודים אך השנאה לזרים נמשכת, והניאורנאצים הצעירים מכנים את עצמם "כוח לבן". כשאוה הפולניה התאהבה בנאריש ההודי והביאה אותו לבית הוריה הציתו אנשי כוח לבן את ביתם וורקו עליהם אבנים יום לפני שנאריש אמור היה לקבל את תעודת התושב שלו (עמ' 171). אווה ונאריש בחרו לחיות יחד בלונדון והיא פוחדת לחזור ולבקר את הוריה בפולין.

התחושה שכוחה של השנאה אל האחר, השונה ממך הול' כת וגדלה בימים אלה והוצאת ספרים חדשים המצביעים על הסכנה אינם מספיקים ועלינו כמרכז להוראת השואה לנסות ולהשפיע דרך החינוך על הדור הצעיר. מורשת כמ' רכז חינוכי אשר מגיעים אליו רבבות תלמידים מכל גווני הקשת, יוצרת תכניות חינוכיות על תקופת השואה המת' מודדות עם שאלות של בחירה ונקיטת עמדה שעמדו בפני בני האדם יהודים ולא יהודים בתקופה האפלה שירדה על אירופה.

"כמו כל אחד אחר(?) חיי יום יום תחת המשטר הנא" צי 1933-1939 היא תכנית חדשה וייחודית המתמקדת בחייהם היומיומיים של האנשים בגרמניה לפני פרוץ מל' חמת העולם השנייה. היא תעסוק בין השאר באוכלוסיות אשר הודרו מהחברה הגרמנית (יהודים, צוענים, חולים וכו' עלי מום ואחרים), במערכת החינוך הנאצית ובתנועת הנור' ער ההיטלראית, בטרור שהפעילה המדינה הנאצית (מחנות הריכוז הראשונים והמשטרה החשאית) כלפי אזרחיה ובגיוס ההמוני של החברה הגרמנית להגשמת החזון הנאצי. זהו מסע שמתוכו עולות שאלות מוסריות וחינוכיות, הרלוונטיות לאדם ולחברה באשר הם, בכל זמן ובכל מקום.

רופ' אביהו זנאי

"השעות: יומן מלחמה - חטיבה 600 במלחמת יום הכיפורים", מאת מנחם בן שלום, סוקר את מעשי חטיבת הטנקים 600, חטיבת מילואים צעירה שהוקמה בשנת 1971, בימי מלחמת יום הכיפורים. לחטיבה זו היה חלק רב בקרבות האכזריים בגזרה המרכזית של התעלה מול כוחות מצריים עדיפים, בהם נהרגו 119 לוחמים. המחבר, איש החטיבה, הקדיש למחקר שש עשרה שנים תמימות. התוצאה היא ספר על הבנליות הנוראה, המרירה והעגומה, של המלחמה, ללא גיבורים ומעשי גבור' רה אלא רק על גיהינום עלי אדמות של זוועות ואימי המלחמה, זמן בו "נָקַע גִּלְגַּל הַזְּמַן, חָרַג מֵעַל כַּנּוֹ", כדברי שייקספיר ב"המלט".

חטיבה שש מאות הורכבה משלושה שנתוני גיוס שהתחנכו במדינת ישראל בשנות החמישים והשישים של המאה שעברה. הספר הוא מעין ארכיאולוגיה לרמות חברה זו כפי שהיא משתקפת במאה וארבעים ראיונות עם לוחמים ובני משפחות החללים והפצועים. מכלול ומ' גוון עדויות אלה, מגלה פסיפס מרשים של ההווה הישראלית ושל "דמות האדם והחייל הישראלי" בשנים אלה, וזאת דווקא "ברמות הנמוכות, שאינן בדרך כלל זוכות להארה מספקת", ולא על סמך הצהרות בומבסטיות לוחמניות, שחצניות ומלאות רהב, של גנרלים קצירי-ראות. מתגלית בו כמו כן "דמות החברה היש' ראלית שעיצבה" את הלוחמים, מאחר ולא מעט עדויות "גולשות מהקרב אל הבית, המשפחה והחברה הישראלית".

"המלחמה היא דבר נורא" אומר אחד המרואיינים. אכן היא מצב הקיום האנו' שי הכי לא אנושי. אין תמה שהוקדשו לה יצירות רבות בעולם הספרות, הת' רבות והאמנות. המשורר עזרא פאונד כתב שבמלחמת העולם הראשונה מיליוני צעירים "בוטסו עד עיניהם בתופת / מא' מינים בשקרי ישישים". המשורר אי. אי. קאמינגס ציין, שבמלחמה זו שמעו הכול את "קולו האדיר של המוות", שהותיר את "הרממה כולה / מלאה נערים רעננים מחרישים". משורר נוסף של "המלחמה הגדולה", וילפרד אוון, כתב כי במלחמה נשחטו "מחצית מזרע בנייאירופה, איש לאיש". ובשיר "הרעות" כתב חיים גורי - "כבר שנה ונותרנו מעט / מה רבים שאינם כבר בינינו", אך "רעים שנפלו על חרבם / את חייך הותירו לזכר". אכן המלחמה היא דבר נורא, אך גם חלק בלתי נפרד מההיסטוריה האנושית.

ספר שיש בו רק מנוצחים

מלא וגדוש לעיפה בראיונות, תיאורי קרבות ומפות, הוא ספר "השעות". אם "חברים מספרים על ג'מי" הוא ספר מלחמת העצמאות. ו"שיח לוחמים" ספר מלחמת ששת הימים, הרי "השעות" הוא הספר של מלחמת יום הכיפורים. חלק מהעדויות בו, כפי שמציין המחבר, "נו' שאות עמן מטען ספרותי דרמטי" גדול מחמת "החוויה המטלטלת שעברו העדים בקרבת הקשים, בפציעות ובשבי". אך במיוחד הפעיעו את המחבר "בנות הווג המתמודדות עם פצועי הפוסט-טראומה", שהן לדעתו "הגיבורות הגדולות של הח' ברה הישראלית" וכן האלמנות, היתומים והאחים והאחיות של הנופלים.

"השעות" הוא ספר גדול מאוד וכבד מאוד. לא רק בגלל אורכו, אלף מאתיים עמודים, או מחמת משקלו הרב, אלא בעי' קר מחמת התוכן והיקף הנושאים הכלו' לים בו; סקירה מקיפה של מרחב המלחמה והחוויה של לוחמי החטיבה, כולל עדויות של חיילים ומפקדים מצריים. כל יום לחימה מהווה פרק בספר, ופעולות הח' טיבה ביום זה מתוארות על ציר עשרים וארבע שעות. מקצב הזמן הנוקף מכתוב את העלילה מראשית ועד אחרית על הז' וועות הרבות והאימה הגדולה הכרוכות בה, ומגלה יפה כיצד מהלכי המלחמה חורטים את רישומם העצוב והעמוק בלב הלוחמים ובני משפחותיהם.

בניגוד לדיכטומיה הסגולית הקיימת בספרי וסרטי מלחמה בין מנצחים ומנו' צחים, בספר שלפנינו יש רק מנוצחים, הלוחמים ובני משפחותיהם, אשר המ' לחמה חרצה בהם צלקות של יגון וסבל.